L'assaig com a forma

Theodor W. Adorno

Veure allò precís, allò il·luminat, no pas la llum.
GOETHE, *Pandora*

Que l'assaig a Alemanya ha caigut en descrèdit com a producte ambivalent, que li falta una tradició formal convicent, que sols de tant en tant hom ha satisfet les seues altes exigències: tot això ha estat constatat i criticat a bastament. «La forma de l'assaig encara ara no ha sabut anar fins a la fi pel camí de la seva independització, camí que la seva germana, la poesia, ja fa temps que ha recorregut, és a dir, l'evolució a partir d'una unitat indiferenciada amb la ciència, la moral i l'art.»[1] Tanmateix, ni el neguit davant aquesta situació ni, encara, el que provoca l'estat d'ànim que hi reacciona reservant l'art com a territori de la irracionalitat, identificant el coneixement amb la ciència organitzada i exloent com a impur tot allò que no s'adiu amb aquesta antítesi, res de tot això no ha canviat gaires coses en el prejudici habitual al país. Encara a hores d'ara lloar algú com a *écrivain* serveix per mantenir fora de l'àmbit acadèmic el destinatari de l'elogi. Tot i la fecunda atenció que varen dedicar Simmel i el jove Lukács, Kassner i Benjamin a l'assaig, a l'especulació sobre objectes específics, culturalment ja preformats,[2] el gremi només accepta com a filosofia allò revestit amb la dignitat de l'universal, permanent i avui, encara, si és possible, de l'originari, sense parar esment a la formació espiritual particular excepte quan es troba escaient d'exemplificar-hi les categories generals o, a tot estirar, si és el cas que allò particular es fa transparent mitjançant aquestes. L'obstinació amb què sobreviu aquest esquema fóra tan enigmàtica com el seu guarniment afectiu si no fos perquè el nodreixen motius més forts que la penosa consciència de les mancances de cultiu d'una cultura que coneix històricament ben poc la figura de l'*homme de lettres*. A Alemanya l'assaig suscita prevenció perquè crida a la llibertat d'esperit, la qual, d'ençà del fracàs d'una Il·lustració ja tèbia des dels dies de Leibniz, no s'ha desenvolupat adequadament ni tan sols avui, sota condicions de llibertat formal, ans ha estat sempre disposada a proclamar com el seu veritable objectiu la submissió a qualssevol instàncies

Aquest text (títol original: *Der Essay als Form*) fou escrit per Theodor W. Adorno entre 1954 i 1958. Fou publicat a *Noten zur Literatur*, Suhrkamp Verlag, 1958 i recollit a Th. W. Adorno, *Gesammelte Schriften,* vol. 11, edició a cura de Rolf Tiedemann, © Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1974.

d'autoritat. L'assaig, però, no deixa que hom li prescriga la seua incumbència. En comptes de retre resultats científics o de produir artísticament alguna cosa, l'esforç de l'assaig reflecteix encara l'oci d'allò infantívol, capaç d'abrandar-se sense dubtar-ho amb el que altres han fet ja. L'assaig reflecteix allò estimat i allò odiat, en comptes de presentar l'esperit segons el model d'una il·limitada moral de treball com a creació a partir del no-res. Fortuna i joc hi són essencials. No comença amb Adam i Eva, sinó amb allò de què vol parlar; diu allò que se li acut sobre el tema i talla allà on creu que ha arribat al final, i no on ja no hi ha res més a dir: és així que se situa entre les «diversions». Els seus conceptes no es construeixen a partir de res de primer ni s'hi arrodoneixen en res d'últim. Les seues interpretacions no hi són corroborades i mesurades filològicament, sinó que són per principi hiperinterpretacions, per al veredicte automatitzat d'aquell enteniment alerta que es lloga com a agutzil de l'estupidesa contra l'esperit. L'esforç del subjecte per penetrar allò que s'amaga com a objectivitat rere la façana és estigmatitzat com a cosa ociosa: ho és per simple por a la negativitat. Hom diu que tot fóra més senzill. Hom atribueix la cega taca groga a qui, en comptes d'acceptar i ordenar, i prou, s'entesta a interpretar; la cega taca groga de qui, impotent, amb intel·ligència foraviada, fa cabòries i busca raons i sentit allà on no hi ha res a interpretar. L'alternativa seria: home de fets o home d'aire. Però una vegada que s'ha cedit al terror d'aquesta prohibició de pensar més enllà d'allò que hi ha ja pensat en l'objecte com a tal, s'accepta també la falsa intenció que homes i coses es fan de si mateixos. Entendre no és aleshores una altra cosa que escorçar fins determinar què hi havia volgut dir l'autor en cada moment o, en el millor dels casos, identificar els moviments psicològics individuals que indiquen el fenomen. Però deixant de banda que és ben difícil determinar què ha pensat l'individu adés i ara, què hi havia sentit realment, d'aquesta mena de comprensió no en trauríem tampoc res d'essencial. Els moviments dels autors s'esborren en el contingut objectiu que aferren. I tanmateix, per desvelar-se, l'atapeïment objectiu de significats encabits en cada fenomen espiritual, reclama del receptor justament aquella espontaneïtat de la fantasia subjectiva que hom rebutja en nom de la disciplina objectiva. No es pot treure res per interpretació que no hi haja estat prèviament introduït com a interpretació implícita. Els criteris hi serien la compatibilitat de la interpretació amb el text i amb ella mateixa i la força que tinga aquesta per a traslladar plegats al llenguatge els elements de l'objecte. Amb això l'assaig s'acosta a una certa independència estètica, que és fàcil retreure-li adduint que és un mer manlleu de l'art, del qual tanmateix l'assaig es distingeix pel seu mitjà, els conceptes, i per la seua aspiració de veritat, despullada d'aparença estètica. Això és el que se li escapa a Lukács quan en la carta a Leo Popper, que fa d'introducció a *L'ànima i les formes*, qualifica l'assaig com a forma d'art.[3] Ara: no és superior a això la màxima positivista segons la qual el que s'escriu sobre art no ha d'aspirar de cap manera a esdevenir exposició de caire artístic, és a dir, no ha d'aspirar a una autonomia formal. La tendència positivista en el seu conjunt, que contraposa rígidament al subjecte qualsevol objecte possible com a objecte d'investigació, s'ajusta en aquest aspecte com en tots els altres a la mera separació de forma i contingut: i, com seria possible parlar aestèticament de l'estètic, sense la menor similitud amb la cosa, sense caure en la banalitat i allunyar-se

a priori de la cosa mateixa? D'acord amb l'ús positivista, el contingut, una vegada fixat segons la imatge primigènia de la proposició de protocol, hauria de ser indiferent a la seua exposició, i aquesta hauria de ser convencional, no exigida per la cosa. D'altra banda, l'instint del purisme científic considera qualsevol moviment expressiu en l'exposició com una amenaça per a una objectivitat que seria palesa bon punt es retirés el subjecte, una amenaça, doncs, també per a la integritat de la cosa, que –segons es pensa– s'afirma millor com menys depèn del recolzament de la forma, tot i que la norma mateixa d'aquesta consisteix precisament a fornir la cosa pura i sense afegitons. En l'al·lèrgia a les formes com a purs accidents, l'esperit cientificista s'acosta bastant al tossudament dogmàtic. La paraula potinejada irresponsablement pretén ser mostra de responsabilitat envers la cosa, i la reflexió sobre allò espiritual es transforma en privilegi de qui manca d'esperit.

Tots aquests esguerros de rancúnia no són només falsedat. Perquè si l'assaig desdenya de procedir primerament a derivar formacions culturals de quelcom que hi subjau, per un altre costat s'embolica amb massa diligència en la maquinària cultural de la prominència, l'èxit i el prestigi dels productes del mercat. Les biografies novel·lades i tota la resta de literatura de premissa que s'hi relaciona, i que l'acompanya, no són mera degeneració, sinó la temptació permanent d'una forma respecte de la qual cal dir que la sospita de falsa profunditat no neutralitza de cap manera el capgirament en docta superficialitat. Ja en Saint-Beuve, de qui probablement deriva el gènere de l'assaig modern, es dibuixa aquesta tendència, que, juntament amb productes com els retrats literaris de Herbert Eulenberg, l'arquetip alemany d'un devesall de literatura cultural barata, incloent-hi els films sobre Rembrandt, Toulouse-Lautrec i la Sagrada Escriptura, ha continuat promovent la neutralització de formacions culturals, tot fent-ne mercaderies, una neutralització que en qualsevol cas arrossega irresistiblement, en el decurs de la història cultural recent, allò que a l'Est hom anomena vergonyosament el llegat. Aquest procés és potser màximament visible en Stefan Zweig, que en la seua joventut fou capaç de produir alguns assaigs diferenciats per caure finalment, en el seu llibre sobre Balzac, en la psicologia de l'home creador. Aquesta mena de literatura no sotmet a crítica els conceptes bàsics, les dades sense concepte, els clixés més rebregats, ans els pressuposa tots implícitament i, per això, els accepta. Les romanalles de la psicologia comprensiva es fonen amb les categories més corrents de la concepció del món dels semianalfabets culturals, com ara les de personalitat o irracionalitat. Aquests assaigs es confonen, per pròpia iniciativa, amb el fulletó literari, amb el qual els enemics de la forma confonen la forma mateixa. Lliure de la disciplina de l'asserviment acadèmic, la llibertat espiritual recau ella mateixa en servitud i accepta de bon grat la necessitat socialment preformada de la clientela. La irresponsabilitat, moment en si mateixa de tota veritat que no es consumesca en responsabilitat envers l'existent, es fa en canvi responsable davant les necessitats de la consciència establerta; els assaigs dolents no són menys conformistes que les tesis doctorals dolentes. Ara: la responsabilitat no respecta sols les autoritats i les entitats col·legials, sinó també la cosa.

Però la forma no té cap culpa que l'assaig dolent parle de persones, en comptes d'explicar la cosa. La separació entre ciència i art és irreversible. Tan sols la ingenuïtat del

fabricant de literatura no se n'adona, perquè aquest es considera com a mínim un geni de l'organització i sap fer amb bones obres d'art ferralla que utilitza per a unes altres de dolentes. La ciència i l'art s'han separat amb la cosificació del món en el decurs de la progressiva desmitologització; es fa impossible restaurar amb un colp de vareta màgica una consciència per a la qual siguen una i la mateixa cosa intuïció i concepte, imatge i signe –si és que mai ha existit aquesta consciència–, i la seua restitució recauria en el caos. Només com a consumació del procés de mediació fóra imaginable aquesta consciència, com a utopia, tal com fou pensada pels filòsofs idealistes des de Kant amb el nom d'intuïció intel·lectual, que d'altra banda ha fracassat sempre que el coneixement actual l'ha invocada. Quan mitjançant manlleus de la poesia, la filosofia creu que pot eliminar el pensament objectivador i la seua història, l'antítesi de subjecte i objecte –segons la terminologia habitual–, i fins i tot espera que en una poesia muntada amb elements de Parmènides i Jungnickel hi parle l'Ésser mateix, aquesta filosofia s'acosta a la xerrameca cultural més depauperada. Amb sornegueria pagesa que invoca la qualitat d'allò primigeni, aquesta filosofia es nega a ajustar-se a les obligacions del pensament conceptual, per bé que les havia subscrites des del moment que no s'estava de fer servir conceptes en la proposició i el judici, mentre que d'altra banda el seu element estètic no passa de ser una aigualida reminiscència de segona mà de Hölderlin, o de l'expressionisme, o de vegades fins i tot del *Jugendstil*, perquè cap pensament no pot confiar-se tan cegament i il·limitada al llenguatge com ho vol fer creure la idea del dir primigeni. La violència que es fan amb això recíprocament la imatge i el concepte brolla de l'argot de la propietat, en el qual tremolen paraules trasbalsades per la commoció bo i callant sobre què és allò que els commou. L'ambiciosa transcendència del llenguatge al sentit desemboca en un buit de sentit, que al capdavall el positivisme pot aferrar i circumscriure amb gran facilitat, per tal com encara que aquest llenguatge es crega superior al positivisme, de fet hi col·labora precisament pel seu buit de sentit, i no fa altra cosa que oferir-li material de crítica i jugar amb les seues cartes. Sota la suggestió d'aquests desenvolupaments, el llenguatge, quan encara gosa moure's en les ciències, s'aproxima a l'ofici artístic, i és l'investigador científic qui, en un sentit negatiu, més fermament serva la fidelitat estètica, en revoltar-se contra el llenguatge en general i, en comptes de rebaixar la paraula a mera paràfrasi dels seus números, s'estima més la taula numèrica, que almenys reconeix ja sense embuts la cosificació de la consciència i hi troba per a ella quelcom de semblant a una forma sense manlleus apologètics de l'art. És veritat que l'art ha estat sempre tan lligat a la tendència dominant de la Il·lustració que des de l'antiguitat s'ha servit en la seua tècnica de les troballes científiques. Però la quantitat muta en qualitat. Si la tècnica és absolutitzada en l'obra d'art, si la construcció es fa total i esborra allò que la motiva i s'hi contraposa –l'expressió–, si l'art pretén doncs ser directament ciència, ciència segons la seua mesura estricta, sanciona l'elevació preartística de la matèria, que té tant de sentit com puga tenir-ne l'Ésser dels seminaris de filosofia, amb la qual cosa s'agermana amb la cosificació. I fins al dia d'avui la funció d'allò que manca de funció, la funció de l'art, havia estat de protestar, ni que fos sordament, ni que fos, fins i tot, còsicament, contra la cosificació.

Però si l'art i la ciència es dissociaren en la història, tampoc no cal hipostatitzar-ne la

contraposició. L'aversió a la seua anacrònica mescla no santifica una cultura organitzada en compartiments. Perquè tot i que els compartiments siguen necessaris, la seua existència certifica, tanmateix, institucionalment, la renúncia a la veritat tota sencera. Els ideals de puresa i netedat, comuns a una filosofia veritable, orientada a valors d'eternitat, a una ciència internament organitzada sense clivelles, a prova de colps i d'empentes, i a un art intuïtiu desproveït de conceptes, són ideals que porten visible la marca d'un ordre repressiu. Hom demana de l'esperit un certificat d'aptitud administrativa, per tal que no ultrapasse les línies que assenyalen el límit culturalment confirmat de la cultura oficial. La premissa n'és que tot coneixement pot traslladar-se potencialment a ciència. Ni tan sols les teories del coneixement que distingeixen entre consciència precientífica i consciència científica no conceben aquesta diferència sinó en termes d'un pas gradual. Ara: el fet que no s'anés més enllà de la mera afirmació segura d'aqueix trasllat possible, sense que mai no arribés a transformar-se seriosament la consciència viva en consciència científica, remet, al capdavall, a la precarietat de la transició mateixa, a l'existència d'una diferència qualitativa. La més simple meditació sobre la vida de la consciència pot donar-nos a entendre fins a quint punt és inviable capturar amb la xarxa cientifista coneixements que no són, de cap manera, simples impressions i prou. L'obra de Marcel Proust, en la qual manquen tan escassament com en la de Bergson els elements cientificopositivistes, és de cap a cap l'intent d'expressar coneixements necessaris i apressants relatius als homes i als lligams socials, uns coneixements que no podrien ser recollits sense més per la ciència, tot i que la seua aspiració a l'objectivitat no resta de cap manera minvada o rellegada a una vaga plausibilitat. La mesura d'aquesta objectivitat no és la verificació de les tesis establertes mitjançant la seua comprovació reiterada, sinó l'experiència humana individual que es manté aplegada en l'esperança i la desil·lusió. Dóna relleu a les seues observacions tot recordant-les, per confirmar-les o refutar-les. Però la seua unitat, individualment closa i en la qual malgrat tot hi apareix el tot, no seria susceptible de divisió, i de reordenació, entre les persones i aparats separats, per exemple, de la psicologia i la sociologia. Sota la pressió de l'esperit cientificista i les seues *desiderata*, sempre presents i latents també en l'artista, i amb una tècnica imitada de les ciències, Proust ha procurat, en una espècie d'ordenació experimental, salvar o restablir allò que en els dies de l'individualisme burgès –quan la consciència individual encara es refiava d'ella mateixa i no s'angoixava per endavant sota la censura d'organització– era considerat com coneixement de l'home experimentat del tipus d'aquell ja desaparegut *homme de lettres*, un tipus que Proust conjura una vegada més com suprema encarnació del diletant. A ningú no se li hauria acudit llavors de considerar irrellevants i rebutjar com a accidentals i irracionals les comunicacions d'algú amb experiència, al·legant que aquesta experiència és només seua i no es pot generalitzar, sense més, en el terreny científic. Tanmateix, la part de les troballes que s'esmuny per les malles científiques es perd, sens dubte, per a la ciència mateixa. Com a ciència de l'esperit falla en allò que promet a l'esperit, que és obrir les seues formacions des de dins. El jove escriptor que vulga aprendre a la universitat què és una obra d'art, què és forma lingüística, què és qualitat estètica, fins i tot què és tècnica estètica, no hi copsarà en la major part dels casos més que bocins esparsos,

informacions que es prenen ja acabades de la filosofia en circulació en el moment, i que s'afegeixen més o menys arbitràriament al contingut de les formacions de què s'hi tracte. Però si adreça la seua atenció a l'estètica filosòfica, hom li fornirà proposicions d'un nivell d'abstracció que ni troben mediació amb les formacions que ell vol comprendre ni es troben en consonància, en veritat, amb el contingut rere el qual va. De tot això, en qualsevol cas, no n'és culpable només la divisió del treball del *kosmos noetikos* en art i ciència, ni aquestes línies de demarcació poden ser eliminades sols per mitjà de la bona voluntat i d'una planificació superadora. I és que l'esperit, afaiçonat inapel·lablement segons el model del domini de la natura i de la producció material, es lliura al record d'aquell estadi ja ultrapassat, però que en promet un altre de futur, a la transcendència respecte de les endurides relacions de producció, i això paralitza el seu procediment especialitzat precisament enfront dels seus objectes específics.

En relació al procediment científic i la seua fonamentació filosòfica com a mètode, l'assaig, segons la seua idea, treu totes les conseqüències de la crítica al sistema. Fins i tot les doctrines empiristes, que atorguen preeminència a l'experiència –imposible de cloure i d'anticipar– per sobre de l'ordre fix dels conceptes, no deixen de ser sistemàtiques en la mesura que malden per escatir condicions del coneixement concebudes si fa no fa com a constants i desenvolupen el coneixement en una connexió tan constant com és possible. L'empirisme, no pas menys que el racionalisme, fou des de Bacon –ell mateix assagista– «mètode». El dubte pel que fa al dret absolut del mètode gairebé no s'ha realitzat, en la manera de procedir del pensament mateix, més que en l'assaig. L'assaig té en compte la consciència de no-identitat sense ni tan sols enunciar-la; és radical en el no-radicalisme, i ho és també en la negativa a reduir-ho tot a un principi, en l'accentuació del parcial enfront del total, en el seu caràcter fragmentari. «Potser sí que el gran *sieur* de Montaigne va sentir una cosa semblant quan donà als seus escrits el qualificatiu meravellosament formós i encertat d'*essays*. Perquè la senzilla modèstia d'aquest mot és una superba cortesia. L'assagista rebutja les pròpies orgulloses esperances, que sovint s'imaginen que han arribat fins a l'últim de tot –tanmateix només pot oferir explicacions de les poesies d'altri o en el millor dels casos explicacions dels propis conceptes. Però ell irònicament s'inclou en aquesta petitesa, en l'eterna petitesa dels més profunds pensaments enfront de la vida, i amb irònica modèstia encara la subratlla.»[4] L'assaig no s'ajusta a la regla del joc de la ciència i la teoria organitzades, segons la qual, com diu la frase de Spinoza, l'ordre de les coses és el mateix que el de les idees. Perquè l'ordre sense escletxes dels conceptes no coincideix amb l'ens, l'assaig no apunta a una una construcció tancada, deductiva o inductiva. Es revolta sobretot contra la doctrina, arrelada d'ençà de Plató, segons la qual allò canviant, allò efímer, és indigne de la filosofia. Es revolta contra aquesta antiga injustícia feta a allò peridor, per la qual encara se'l torna a condemnar en el concepte. L'assaig recula espantat davant la violència del dogma segons el qual el resultat de l'abstracció, el concepte atemporal i invariable, i no la individualitat que hi subjau i que ell aferra, mereix la dignitat ontològica. L'engany de l'*ordo idearum* com a *ordo rerum* és l'arrel de la postura que pren quelcom de mediat com a immediat. Igual que no es pot pensar quelcom de merament fàctic sense concepte, perquè pensar-ho

significa sempre conceptuar-ho, així tampoc no és pensable el concepte més pur sense cap referència a la facticitat. Fins i tot les formacions de la fantasia, suposadament alliberades de l'espai i el temps, remeten a existència individual, per derivadament que siga. Per això l'assaig no es deixa intimidar davant la depravada profunditat pensarosa segons la qual història i veritat es contraposen de manera inconciliable. Si la veritat té realment un nucli temporal, el contingut històric ple hi esdevé element integral; el *a posteriori* es converteix concretament en *a priori*, com reclamaven Fichte i els seus successors només en general. La referència a una existència –a la qual l'assaig atorga tanta substància com la teoria tradicional a les meres categories– és referència a la història tota sencera; l'experiència purament individual, amb la qual comença la consciència perquè és allò que té més a prop, està mediada ella mateixa per la més àmplia de la humanitat històrica; i la idea que en comptes d'això aquesta siga mediada i el propi, individual, en cada cas siga el no mediat, no és més que autoengany de la societat i la ideologia individualistes. Per això l'assaig impugna el menysteniment d'allò històricament produït com a objecte de la teoria. És insostenible la distinció entre una filosofia primera i la mera filosofia de la cultura, que pressuposaria la primera i construiria a partir del seu fonament, distinció que val per a racionalitzar teorèticament el tabú existent pel que fa a l'assaig. Perd així la seua autoritat un mode de procedir de l'esperit que honora com a cànon la separació d'allò temporal i allò intemporal. Un nivell d'abstracció més elevat no atorga al pensament ni dignitat superior ni contingut metafísic; més aviat aquest es volatilitza amb la progressió de l'abstracció, i l'assaig voldria justament esmenar-ho això una mica. El retret habitual contra l'assaig, que és fragmentari i ocasional, postula sense més el caràcter donat de la totalitat, i amb això la identitat de subjecte i objecte, fent com si s'estigués en possessió del tot. L'assaig, però, no es proposa de buscar l'etern en allò peridor i fer-ne una destil·lació, sinó més aviat d'eternitzar allò peridor. La seua debilitat dóna testimoniatge de la no-identitat mateixa que ell ha d'expressar; de l'excés de la intenció sobre la cosa i, amb això, d'aquella utopia rebutjada en la divisió del món entre l'etern i el peridor. En l'assaig emfàtic el pensament es deslliura de la idea tradicional de veritat.

Amb això deixa alhora en suspens el concepte tradicional de mètode. El pensament té profunditat segons la profunditat amb què penetre en la cosa, no segons la profunditat amb què la reduesca a una altra cosa. Això és el que esmerça polèmicament l'assaig en tractar allò que, segons les regles del joc, es considera derivat sense resseguir-ne ell mateix la definitiva derivació. Pensa tot junt en llibertat allò que troba junt en l'objecte que tria lliurement. No s'encaterina amb un àmbit més enllà de mediacions –que són les mediacions històriques en les quals està sedimentada la societat tota sencera–, sinó que busca els contiguts de veritat com a històrics ells mateixos. L'assaig no pregunta per res de donat i primigeni, en dany de la societat socialitzada, la qual, justament perquè no tolera res que no haja estat afaiçonat per ella, l'última cosa que podria tolerar seria allò que recorda la seua pròpia omipresència, raó per la qual ha d'evocar necessàriament, com a complement ideològic, aquella natura de la qual la seua praxi no en deixa res. L'assaig revoca sense paraules la il·lusió que el pensament pot eixir-se'n del que és *thesei*, cultura, per irrompre en el que és *physei*, natura. Lligat per allò fixat, per allò confessadament

derivat, per allò format, l'assaig honora la natura en confirmar que aquesta no és ja l'home. El seu alexandrinisme és una resposta a la pretensió del saüquer i el rossinyol, que, quan és el cas que la xarxa universal els permet encara sobreviure, voldrien fer creure que, per la seua mera existència, la vida continua vivint. L'assaig abandona la ruta militar que cerca els orígens i que en veritat condueix al més derivat de tot, a l'ésser, a la ideologia duplicadora d'allò que ja existeix de totes maneres, però sense que per això acabe esvaint-se la idea mateixa d'immediatesa, postulada ja pel sentit mateix de la mediació. Tots els esglaons del mediat són immediats per a l'assaig, abans que es pose a reflexionar.

De la mateixa manera que la dada original, nega també la definició dels seus conceptes. La filosofia ha fet valer la seua crítica plena sota els aspectes més divergents: en Kant, en Hegel, en Nietzsche. Però la ciència no ha fet mai seua aquesta crítica. Mentre que el moviment que comença amb Kant, dirigit contra les romanalles escolàstiques presents en el pensament modern, substitueix les definicions verbals per la formació dels conceptes a partir del procés en el qual es produeixen, les ciències particulars, a fi de preservar la seguretat de la seua operació, s'atenen obstinadament a l'obligació precrítica de donar definicions; en això els neopositivistes, per als qui la filosofia és el mètode científic, coincideixen amb l'escolàstica. L'assaig, en canvi, assumeix l'impuls antisistemàtic en el seu procedir mateix i introdueix conceptes sense gaires miraments, «immediatament», tal com els rep. Només són precisats, aquests conceptes, arran de les seues relacions recíproques. Però en això troba suport en els conceptes mateixos. Perquè és pura superstició de la ciència afaiçonadora de creure que els conceptes són en ells mateixos indeterminats, i que sols assolirien determinació a través de la seua definició. La ciència necessita d'aquesta idea del concepte com a *tabula rasa* per tal d'afermar la seua pretensió de domini, pretensió de ser el poder únic que para la taula. En realitat, tots els conceptes es troben ja prèviament concretats pel llenguatge en el qual es troben. L'assaig parteix d'aquestes significacions i les desenvolupa, en tant que són essencialment llenguatge; voldria ajudar-lo en la seua relació amb els conceptes, i prendre aquests, tot reflectint-los, tal i com es troben anomenats ja inconscientment en el llenguatge. És això el que albira el procediment de l'anàlisi de significats de la fenomenologia, deixant de banda el fet que fetitxitza la relació dels conceptes amb el llenguatge. L'assaig és tan escèptic davant això com pel que fa a les definicions. Accepta sense fer-ne apologia l'objecció que ningú no sap, fora de qualsevol dubte, què cal entendre pels conceptes. Perquè se n'adona que l'exigència de definicions estrictes serveix, fa ja temps, per a bandejar, mitjançant manipulacions que fixen els significats dels conceptes, l'element amoïnador i perillós de les coses que viuen en els conceptes. Tanmateix, no per això pot l'assaig estar-se d'emprar conceptes generals –ni tan sols el llenguatge, que no fetitxitza el concepte, pot prescindir-ne–, ni hi procedeix a la babalà. Per això atorga més rellevància a l'exposició, en comparació amb els procediments que distingeixen el mètode de la cosa, indiferents respecte de la presentació del seu contingut objectivat. El «com» de l'expressió ha de salvar en precisió allò que sacrifica la renúncia a la delimitació estricta, sense lliurar però allò que es vol tractar a l'arbitrarietat de les significacions conceptuals decretades d'una vegada i per a sempre. Benjamin fou en això un mestre inigualat. Però aquesta mena de precisió no pot

restar atomitzada. L'assaig no promou menys sinó, al contrari, més la interacció dels seus conceptes en el procés de l'experiència intel·lectual. En aquesta, els conceptes no constitueixen un continu operatiu, el pensament no hi avança de manera unidireccional, sinó que els diversos moments es teixeixen plegats com en un tapís. De la densitat d'aquest entrellaçament en depén la fecunditat del pensament. En realitat, el pensador no pensa, ans esdevé escenari de l'experiència intel·lectual, sense ofergar-la. Tot i que hi extreu també els seus impulsos, el pensament tradicional, d'acord amb la seua forma pròpia, n'elimina el record. L'assaig, en canvi, tria l'experiència intel·lectual com a model, per bé que sense imitar-la simplement com a forma reflectida; la sotmet a mediació a través de la seua pròpia organització conceptual; el seu procediment, si es vol, és metòdicament ametòdic.

La manera com l'assaig es fa seus els conceptes es podria comparar sobretot amb el captenIment de qui, trobant-se en un país estranger, ha de llançar-se a parlar-ne la llengua en comptes d'anar component-la, segons els procediments escolars, mitjançant l'acumulació d'elements. Llegirà sense diccionari. I quan haja vist la mateixa paraula trenta vegades en contextos sempre canviants, n'haurà copsat el sentit molt millor que si hagués buscat al diccionari totes les significacions recollides, que són en la major part dels casos massa estretes en relació als canvis de context, i massa vagues pel que fa als matisos inconfusibles que aquest estableix en cada cas. I així com aquest tipus d'aprenentatge s'exposa a l'error, així també l'assaig com a forma; l'assaig ha de pagar, per la seua afinitat amb l'experiència intel·lectual oberta, el preu de la manca d'aquella mena de seguretat temuda com la mort per la norma del pensament establert. L'assaig no només descura la certesa lliure de dubte, sinó que, més encara, renuncia a aquesta certesa com a ideal. Es fa veritable en el seu procés de fer-se, que el porta més enllà d'ell mateix, no en la recerca obsessiva de fonaments, semblant a la de qui va en cerca de tresors amagats. Allò que il·lumina els seus conceptes és un *terminus ad quem* ocult en l'assaig mateix, no pas un *terminus a quo* descobert: en això palesa el seu mètode mateix la intenció utòpica. Tots els seus conceptes han de ser exposats de manera que es recolzen mútuament, que cadascun d'ells s'articule segons la seua configuració en relació als altres. En l'assaig s'apleguen en un tot llegible elements discrets, diferenciats i contraposats; l'assaig, però, no és ni bastida ni construcció. Com a configuració, tanmateix, els elements hi cristal·litzen pel seu moviment. És un camp de forces, de la mateixa manera que, sota la mirada de l'assaig, tot producte de l'esperit ha de transformar-se en un camp de forces.

L'assaig és una provocació amable a l'ideal de la *clara et distincta perceptio* i de la certesa lliure de dubte. En conjunt caldria interpretar-lo com una protesta contra les quatre regles que el *Discours de la Méthode* de Descartes dreça als inicis de la ciència occidental i la seua teoria. La segona d'aquestes regles, la divisió de cadascuna de les dificultats «en tantes parts com fos possible i com calgués per a resoldre-la millor»,[5] esbossa aquella anàlisi elemental sota el signe de la qual la teoria tradicional posa en consonància els esquemes d'ordre conceptual amb les estructures de l'ésser. L'objecte de l'assaig, emperò, els artefactes, es resisteixen a l'anàlisi elemental i només poden construir-se a partir de la seua idea específica. No debades va tractar Kant, pel que fa a aquesta qüestió, de manera

anàloga les obres d'art i els organismes, per bé que continuà alhora distingint-los, insubornablement, contra tot obscurantisme romàntic. Cal no hipostatitzar la totalitat com a entitat primera i tampoc el producte de l'anàlisi, els elements. Enfront d'això, l'assaig s'orienta segons la idea d'aquella mena d'interacció que rebutja tan fermament la pregunta pels elements com la recerca d'allò elemental. Ni els moments poden ser desenvolupats purament a partir del tot ni, a l'inrevés, el tot a partir dels moments. El tot és mònada i no ho és; els seus moments, d'índole conceptual com a tals, remeten més enllà de l'objecte específic en què s'apleguen. L'assaig, però, no els persegueix fins allà on, enllà de l'objecte específic, es legitimarien: si ho fes cauria en una dolenta infinitud. Més aviat s'acosta tant a l'*hic et nunc* de l'objecte que aquest es dissocia en els moments en els quals té la seua vida, en comptes de ser objecte i prou.

La tercera regla cartesiana, «conduir per ordre els meus pensaments, començant pels objectes més simples i més fàcils de conèixer per ascendir a poc a poc, gradualment, fins el coneixement dels més complexos», contradiu asprament la forma assaig en la mesura que aquesta parteix del més complex i no del més simple o d'allò més conegut i familiar. La forma assaig s'até impertorbable a l'actitud de qui comença l'estudi de la filosofia i ja en té, més o menys, una idea feta. Difícilment es lliurarà a la lectura dels autors més simples, el *common sense* dels quals sol lliscar allà on caldria detenir-se, sinó que més aviat anirà als aparentment més difícils, els quals projecten aleshores la seua llum retrospectivament vers allò senzill i ho il·luminen com a «posició del pensament respecte de l'objectivitat». La ingenuïtat de l'estudiant, a qui només satisfà –i encara gràcies– el més difícil i formidable, és més entenimentada que no la pedanteria de l'adult que amb dit amenaçador adverteix al pensament que ha de capir primerament allò senzill abans d'endinsar-se en allò complex, que tanmateix és el que li atrau. Aquesta mena d'ajornament del pensar no fa més que impedir-lo. Enfront del *convenu* de la comprensibilitat, de la idea de la veritat com a conjunt d'efectes, l'assaig obliga a pensar de bon començament la cosa en tota la seua complexitat, tot fent de correctiu d'aquella primitivitat encarcarada que sempre s'associa a la *ratio* corrent. Si la ciència trasllada la dificultat i complexitat d'una realitat antagonista i fragmentada monàdicament a models simplificadors, falsejant-la segons el seu costum, i els matisa posteriorment mitjançant pretesos exemples materials, l'assaig es desempallega d'antuvi de la il·lusió d'un món simple, i en el fons lògic, tan còmoda per a la defensa d'allò que merament existeix. La seua originalitat no és un afegitó, sinó el seu mitjà mateix. De grat atribueix el pensament establert aquesta originalitat a la mera psicologia del subjecte del coneixement, creient que així descarta allò que té de necessari. Les solemnes declaracions científiques contra l'excés d'enginy no afecten en veritat al mètode, que seria poc digne de confiança per la seua precipitació, sinó al caràcter desconcertant de la cosa que aquest permet de manifestar-se.

La quarta regla cartesiana, segons la qual cal «fer arreu recomptes tan complets i revisions tan generals» que hom puga estar «segur de no ometre res», que és el principi veritablement sistemàtic, reapareix encara inalterada en la polèmica de Kant contra el pensament «rapsòdic» d'Aristòtil. Coincideix amb el retret que es fa a l'assaig de no ser, per dir-ho com els mestretites, exhaustiu, quan és el cas que tot objecte, i sens dubte l'objecte

intel·lectual, inclou infinits aspectes, en la selecció dels quals tan sols decideix la intenció de qui coneix. La «revisió general» seria possible tan sols en el cas que estigués clar d'antuvi que l'objecte que cal tractar es resol del tot en els conceptes del seu tractament; que no en restaria res que no pogués ser anticipat a partir d'aquests conceptes. Ara: la regla de la completesa dels membres particulars pretén, en coherència amb aquella primera hipòtesi, que l'objecte pot ser exposat en una connexió deductiva sense escletxes, la qual cosa no deixa de ser un supòsit propi de la filosofia de la identitat. Com l'exigència de definició, també aquesta regla cartesiana, com a indicació pràctica de pensament, ha sobreviscut al teorema racionalista en què recolzava, car també a la ciència empírica i oberta se li exigeix visió de conjunt i continuïtat en l'exposició. Amb això el que en Descartes era consciència intel·lectual que pretén vetllar pel caràcter necessari del coneixement es transforma en arbitrarietat, la d'un *frame of reference*, d'una axiomàtica que cal col·locar al principi per satisfer l'exigència metòdica i per donar plausibilitat al tot, sense que siga possible provar-ne la validesa o la pròpia evidència; o encara, en la versió alemanya, en l'arbitrarietat d'un «projecte» (*Entwurf)* que, amb el seu *pathos* d'anar a la recerca de l'ésser mateix no fa altra cosa que amagar les seues condicions subjectives. L'exigència de continuïtat en la direcció del pensament tendeix ja a donar per feta la concordança en l'objecte, una harmonia inherent a aquest. Però la continuïtat en l'exposició estaria en contradicció amb el caràcter antagònic de la cosa, mentre no definesca la continuïtat ensems com a discontinuïtat. En l'assaig com a forma es fa present, de manera inconscient i no teòrica, la necessitat d'anul·lar les pretensions teòricament ultrapassades de completesa i de continuïtat també en el procediment concret de l'esperit. Si es rebel·la estèticament contra el mètode mesquí que no té cap altra pruïja que no ometre res, és perquè respon a una motivació epistemologicocrítica. La concepció romàntica del fragment com a creació inacabada que es projecta nogensmenys vers l'infinit per mitjà de l'autoreflexió defensa aquest motiu antiidealista al si mateix de l'idealisme. Tampoc en la forma d'exposició no ha de fer l'assaig com si hagués deduït l'objecte, i ja no tingués res més a dir-ne. És inherent a la seua forma la seua pròpia relativització: l'assaig ha de compondre's com si pogués interrompre's en qualsevol moment. L'assaig pensa en fragments, de la mateixa manera que la realitat és feta de fragments, i troba la seua unitat a través de les ruptures, no tractant d'aplanar-les. La uniformitat de l'ordre lògic enganya quant a la naturalesa antagonista d'allò a què se li imposa aquest ordre. La discontinuïtat és indestriable de l'assaig, la seua comesa és sempre un conflicte ajornat. Alhora que compatibilitza conceptes per la seua funció en el paral·lelògram de forces de les coses, recula davant el concepte superior sota el qual caldria aplegar-los tots; perquè el mètode de l'assaig sap que allò que aquest aparenta fornir és insoluble, i tanmateix tracta de fornir-lo. El terme «assaig», en el qual s'agermanen la utopia del pensament de tocar-hi i alhora la consciència de la pròpia fal·libilitat i provisionalitat, dóna indici, com s'esdevé d'altra banda amb moltes terminologies que sobreviuen històricament, sobre la forma en qüestió, que cal saber valorar encara més pel fet que no ho fa programàticament, sinó com a característica de la intenció de tempteig. L'assaig ha d'aconseguir que es projecte la llum de la totalitat per un tret parcial, triat deliberadament o trobat a l'atzar, sense

afirmar però que aquesta totalitat és present. L'assaig esmena allò casual o particularitzat de les seues interpretacions i fa que aquestes, bé seguint el seu propi curs, bé com a peça de mosaic en la relació amb altres assaigs, es multipliquen, es confirmen o es limiten; no les redueix pas de manera abstracta a unitats característiques tretes d'aquelles interpretacions. «Vet ací el que distingeix un assaig d'un tractat. Escriure assagísticament vol dir procedir de manera experimental, és a dir, retornar sobre l'objecte una i altra vegada, interrogar-lo, temptejar-lo, examinar-lo, pensar-lo de cap a cap, atacar-lo des de diferents costats, aplegar allò que hom hi veu amb els ulls de l'intel·lecte i traslladar a paraules allò que l'objecte permet veure en les condicions creades per l'escriptura.»[6] El neguit que causa aquest procediment, la sensació que pot prolongar-se arbitràriament, té el seu punt de veritat i el seu punt de falsedat. De veritat perquè, certament, l'assaig no tanca, i la incapacitat per fer-ho retorna com a paròdia del seu propi *a priori*; i llavors se li carrega com a culpa allò de què en realitat són culpables les formes que esborren el rastre de l'arbitrarietat. Però també hi ha falsedat en aquest neguit perquè, malgrat tot, la constel·lació de l'assaig no és tan arbitrària com es pensa un subjectivisme filosòfic que canvia el constrenyiment de la cosa pel de l'ordre conceptual. L'assaig està determinat per la unitat del seu objecte juntament amb la de la teoria i l'experiència encarnades en aquest. L'obertura de l'assaig no és la vagarosa obertura del sentiment i de l'estat d'ànim, sinó que pren perfils precisos pel seu contingut. S'oposa a la idea d'obra capital, una idea que reflecteix ella mateixa la de creació i totalitat. La seua forma s'ajusta al pensament crític segons el qual l'home no és creador, res humà no és creació. L'assaig mateix, referit sempre a quelcom de ja creat, no es presenta com a creació ni pretén tampoc aconseguir res d'omniabraçador, la totalitat del qual pogués assemblar-se a la de la creació. La seua totalitat, la unitat d'una forma construïda en si mateixa i a partir de si mateixa, és totalitat del no total, és a dir, que ni tan sols com a forma afirma la tesi de la identitat de pensament i cosa, que rebutja pel que fa al contingut. L'alliberament respecte de la coerció de la identitat atorga de vegades a l'assaig el que se li escapa al pensament oficial, el moment de l'inesborrable, del color indeleble. Determinades paraules estrangeres utilitzades per Simmel –com ara *cachet* o *attitude*– revelen aquesta intenció, per bé que sense que la qüestió mateixa fos tractada per ell teòricament.

L'assaig és alhora més obert i més tancat del que agrada al pensament tradicional. És més obert en la mesura que, per la seua disposició mateixa, nega tot sistema i respon millor a la seua pròpia naturalesa com més rigorosament s'hi até; els residus sistemàtics presents en determinats assaigs, com ara la infiltració d'estudis literaris per filosofemes àmpliament estesos, assumits tal com vénen, amb els quals pretenen guanyar respectabilitat, no aporten més que les trivialitats psicològiques. Però l'assaig és més tancat perquè treballa empàticament en la forma d'exposició. La consciència de la no identitat de l'exposició i la cosa l'obliga a un esforç sense límit. Tan sols ací hi ha analogia entre l'assaig i l'art; altrament, pels conceptes que hi apareixen, que obtenen de l'exterior no només el seu significat sinó també el seu lligam teorètic, serva necessàriament parentiu amb la teoria. Certament, el seu capteniment envers aquesta és tan prudent com envers el concepte. No tan sols no es deriva obligadament de la teoria –l'errada capital de tots

els treballs assagístics tardans de Lukács–, sinó que tampoc no és, per dir-ho així, pagament a compte de síntesis futures. El desastre amenaça l'experiència intel·lectual com més esforçadament se solidifica en teoria i es condueix com si tingués la pedra filosofal a les mans. I tanmateix aspira, d'acord amb el seu sentit inherent, a aquesta mena d'objectivació. L'assaig reflecteix aquesta antinòmia. Així com absorbeix de fora conceptes i experiències, també teories. Però la seua relació amb aquestes no és una relació de punt de vista. Si la manca de punt de vista de l'assaig no respon ja a un sotmetiment ingenu davant la prominència dels seus objectes; si aprofita, en canvi, la relació amb els seus objectes com a mitjà per sostreure's al constrenyiment del principi, li és permès de realitzar, de manera paròdica, per dir-ho així, la polèmica, que en un altre cas seria impotent, del pensament contra la mera filosofia del punt de vista. L'assaig devora les teories que li són properes; la seua tendència és sempre la liquidació de l'opinió, incloent-hi també aquella de la qual parteix. L'assaig és allò que fou de bon començament: la forma crítica *par excellence*; i, com a crítica immanent de les formacions espirituals, com a confrontació del que aquestes són amb el seu concepte, l'assaig és crítica de la ideologia. «L'assaig és la forma de la categoria crítica del nostre esperit. Perquè qui critica necessàriament ha d'experimentar, ha de crear condicions en les quals un objecte puga ser visible de nou, sols que de manera diferent a com apareix en un autor donat; i sobretot cal sotmetre a prova, assajar, la caducitat de l'objecte, i aquest és precisament el sentit de la petita variació que experimenta l'objecte en mans del seu crític.»[7] Quan hom retreu a l'assaig manca de punt de vista i relativisme perquè no reconeix cap punt de vista extern a ell, el que s'hi posa en joc de nou és la idea de la veritat com a cosa «feta i acabada», com a jerarquia de conceptes, una idea que Hegel –que no s'estimava gens els punts de vista– destruí: és ací on l'assaig toca el seu extrem, la filosofia del saber absolut. L'assaig voldria guarir el pensament de la seua arbitrarietat tot recollint-la mitjançant la reflexió en el seu procedir propi, en comptes de disfressar-la com a immediatesa.

És cert, de tota manera, que aquella filosofia no s'alliberà mai d'una certa inconseqüència, derivada del fet que criticava el concepte superior abstracte, el simple «resultat», en nom de la discontinuïtat inherent al procés, alhora que, segons el costum idealista, parlava de mètode dialèctic. És per això que l'assaig és més dialèctic que la dialèctica quan aquesta s'exposa a si mateixa. Li pren la paraula a la lògica hegeliana: no es pot brandar immediatament la veritat de la totalitat contra els judicis particulars, ni limitar la veritat al judici particular, sinó que cal prendre's literalment la pretensió de veritat de la singularitat fins l'evidencia de la seua no-veritat. Allò que n'hi ha d'agosarat, d'anticipador, de no totalment garantit, en cadascun dels detalls de l'assaig provoca la negació per uns altres; la no-veritat en què l'assaig s'endinsa a consciència és l'element de la seua veritat. Sens dubte hi ha també no-veritat en la seua mera forma, en la seua relació amb allò culturalment preformat, i derivat, que tracta com si fos ens en si. Però com més energies esmerça a bandejar el concepte de quelcom de primer, i a negar-se a extreure la cultura de la natura, més pregonament reconeix l'essència natural de la cultura mateixa. Fins als nostres dies s'hi perpetua la connexió cega amb la natura, és a dir, el mite, i sobre això precisament reflexiona l'assaig: la relació entre natura i cultura és el seu autèntic

tema. No debades, en comptes de «reduir-los», l'assaig se submergeix en els fenòmens de cultura, com en una segona natura, una segona immediatesa, per tal d'anul·lar-ne, obstinadament, la il·lusió. L'assaig s'enganya tan escassament com la filosofia dels orígens sobre la diferència entre la cultura i allò que hi subjau. Però per a ell la cultura no és un epifenomen que caldria destruir, per damunt de l'ésser, sinó que fins i tot allò que hi subjau és *thesei*, la falsa societat. És per això que per a l'assaig l'origen no val més que la sobreestructura. Deu la llibertat en l'elecció dels objectes, la sobirania envers totes les *priorities* del fet concret o de la teoria, al fet que per a l'assaig tots els objectes es troben, en certa mesura, equidistants del centre: del principi que a tots embruixa. No exalça l'ocupació amb allò originari perquè siga originari, en detriment d'allò sotmès a mediació, perquè per a ell aquest caràcter d'originari és també objecte de reflexió, i és quelcom de negatiu. Això correspon a una situació en què l'originari, com a punt de vista de l'esperit enmig del món socialitzat, ha esdevingut mentida. Una mentida que s'estén des de l'elevació de conceptes històrics trets de llengües històriques al rang de paraules primigènies fins a l'ensenyament acadèmic del *creative wrinting*, i al primitivisme transformat en activitat professional, tot passant per les flautes dolces i el *finger painting*, en què la misèria pedagògica hi es presentada com a virtut metafísica. El pensament no resta al marge de la rebel·lió baudelairiana de la poesia contra la natura com a reserva social. Tampoc el pensament no té ja d'altres paradisos que els artificials, i a ells es llança l'assaig. I ja que, com va dir Hegel, no hi ha res entre el cel i la terra que no estiga sotmès a mediació, l'assaig només pot ser fidel a la idea d'immediatesa que a través de les mediacions, alhora que n'esdevé víctima tan bon punt aferra immediatament allò no mediat. Amb murrieria es fa fort l'assaig en els textos, com si existissen sense més, donats, i tinguessen autoritat. D'aquesta manera aconsegueix, però sense l'engany de quelcom de primigeni, un sòl per als peus, per dubtós que siga, que podria comparar-se amb l'antiga exègesi teològica dels textos. La seua tendència, tanmateix, és la contrària, la crítica: la tendència a confrontar els textos amb el seu concepte empàtic, amb la veritat que cadascun d'ells al·ludeix encara que no vulga aludir-hi, tot maldant per sacsejar la cultura en les seues pretensions, per induir-la a admetre la seua no-veritat, és a dir, precisament aquella aparença ideològica en què la cultura es manifesta com sotmesa a la natura. Sota l'esguard de l'assaig la segona naturalesa es percep a si mateixa com naturalesa primera.

Si la veritat de l'assaig es mou a través de la seua no-veritat, no haurem de buscar-la en la mera contraposició amb allò que té d'insincer i proscrit, sinó en això mateix, en la seua mobilitat, en la seua manca d'aquella solidesa l'exigència de la qual la ciència va transferir de les relacions de propietat a l'esperit. Aquells que es creuen en l'obligació de defensar l'esperit contra la manca de solidesa, són els seus enemics: l'esperit mateix, un cop emancipat, és mòbil. Així que vol alguna cosa més que la simple repetició administrativa i l'elaboració d'allò que existeix ja en cada cas, presenta aspectes no garantits; però la veritat al marge d'aquest joc fóra mera tautologia. Històricament, doncs, l'assaig es troba emparentat amb la retòrica, a la qual l'esperit científic ha volgut, d'ençà de Descartes i Bacon, fer miques, fins que de manera conseqüent en l'era científica la reduí

a una ciència *sui generis*, la ciència de la comunicació. Possiblement la retòrica ha estat sempre pensament adaptat al llenguatge de la comunicació. Aquest pensament aspirava a una eficàcia immediata: la satisfacció vicària de l'auditori. Precisament en l'autonomia de l'exposició, que el distingeix de la comunicació científica, l'assaig conserva un rastre d'aquell element comunicatiu que no té aquesta. Les satisfaccions que la retòrica vol donar a l'oïdor són sublimades en l'assaig en una idea de felicitat com a llibertat enfront de l'objecte, llibertat que fa més justícia a l'objecte que si aquest fos inserit en l'ordre implacable de les idees. La consciència cientificista, oposada a tota concepció antropomòrfica, ha estat sempre aliada amb el principi de realitat, i tan hostil a la felicitat com aquest. Si el domini de la naturalesa pretén sempre que té com a finalitat la felicitat, aquesta apareix alhora als seus ulls com a regressió a un estat de mera naturalesa. Això es fa palès fins en les filosofies més altes, fins en Kant i Hegel. Tot i que tenen el seu *pathos* en la raó, en la idea absoluta de la raó, no s'estan de bescantar-la, com a impertinent i irrespectuosa, en la mesura que relativitza coses plenament vigents. Contra aquesta propensió, l'assaig salva un moment de sofística. L'hostilitat a la felicitat del pensament crític oficial és perceptible, especialment, en la dialèctica transcendental de Kant, que voldria eternitzar la frontera entre enteniment i especulació i evitar, com diu la metàfora característica, el «vagareig en móns intel·ligibles». Mentre que en Kant la raó que es critica ella mateixa pretén estar amb els dos peus fermament en terra, fonamentant-se a si mateixa, en veritat esdevé, segons la seua inspiració més íntima, hermètica envers qualsevol innovació i es gira d'esquena a la curiositat, el principi del plaer del pensament, bescantat també per l'ontologia existencial. Allò que Kant, quant al fons, reconeix com la finalitat de la raó –la instauració de la humanitat, la utopia–, no ho permet la forma, la teoria del coneixement, que impedeix a la raó d'anar més enllà del domini de l'experiència, que en el mecanisme del simple material i de la categoria inmutable, s'encongeix en allò que ha existit de sempre. Tanmateix, l'objecte de l'assaig és la novetat com a novetat, allò que no es pot reduir al passat, que no es pot traduir a formes preexistents. En reflectir l'objecte sense violència, diguem-ne, l'assaig es queixa calladament tot al·legant que la veritat potser traeix la felicitat i amb això també a si mateixa; i aquesta queixa mou l'assaig a una actitud irada. El caràcter persuasiu de la comunicació hi és privat de la seua finalitat original, com en el canvi de funció de determinats trets en la música autònoma, i esdevé determinació pura de l'exposició en si, d'allò que és forçós en la seua estructura, que no pretén reproduir la cosa, sinó reconstruir-la a partir dels seus *disjecta membra* conceptuals. Ara: les bescantades transicions de la retòrica, en les quals les associacions, la multivocitat de les paraules i l'omissió de síntesis lògiques tenien com a finalitat posar les coses fàcils a l'oïdor i, una vegada afeblit, sotmetre'l a la voluntat de l'orador, es fonen en l'assaig amb el contingut de veritat. Les seues transicions desautoritzen la deducció concloent a favor de les connexions transversals entre elements, en les quals no hi ha espai per a la lògica dicursiva. Fa servir l'equívoc no pas per descurança, ni perquè ignore que el cientificisme el prohibeix, sinó per arribar allà on la crítica dels equívocs, la mera distinció dels significats, poques vegades hi arriba: al fet que sempre que una paraula cobreix una diversitat, allò divers no pot ser del tot diferent, sinó que la

unitat de la paraula evoca una unitat, per amagada que estiga, de la cosa, sense que, evidentment, aquesta es puga confondre, com s'esdevé d'habitud en les filosofies restauratives actuals, amb parentius lingüístics. També en això frega l'assaig la lògica musical, l'art altament rigorós i tanmateix sense conceptes de la transició musical per lliurar al llenguatge que parla quelcom d'allò que ha perdut sota el domini de la lògica discursiva, la qual, això no obstant, no pot ser bandejada, sinó només vençuda en astúcia quant a les seues formes pròpies gràcies a la penetració de l'expressió subjectiva. Perquè l'assaig no es troba tot simplement en oposició al procediment discursiu. L'assaig no és il·lògic; lluny d'això, s'ajusta a criteris lògics en la mesura que el conjunt de les seues proposicions ha de presentar-se de manera coherent. No hi poden restar simples contradiccions, llevat que deriven com a tals de la cosa mateixa. Però desenvolupa les idees d'una manera diferent a la lògica discursiva. Ni és deducció d'un principi ni segueix observacions particulars proveïdes de coherència. Coordina els elements en comptes de subordinar-los; i sols l'essència del seu contingut, no pas el seu mode de presentació, és commensurable amb els criteris lògics. Si l'assaig, comparat amb les formes en què es comunica indiferentment un contingut ja preparat, és més dinàmic que el pensament tradicional, gràcies a la tensió entre l'exposició i allò exposat, és al mateix temps més estàtic, com a juxtaposició construïda. Només en això rau la seua afinitat amb la imatge, tret del fet que l'estàtica de l'assaig és la de relacions de tensió detingudes en certa manera. La lleugera elasticitat del raonament de l'assagista el mena, obligadament, a una intensitat més gran que la del pensament discursiu, perquè l'assaig no procedeix, com aquest, de manera cega, automatitzada, sinó que en cada moment ha de reflexionar sobre si mateix. Certament, aquesta reflexió no afecta sols a la seua relació amb el pensament establert, sinó també a la retòrica i la comunicació. Altrament, allò que creuria ser supracientífic fóra en realitat, més aviat, precientífic.

L'actualitat de l'assaig és l'actualitat de l'anacronisme. L'hora li és menys favorable que mai. Es troba aixafat entre una ciència organitzada en la qual tots pretenen controlar-ho tot i a tothom, i que exclou allò que no s'ajusta al consens mitjançant lloances hipòcritament exalçadores d'«intuïtiu» i «suggeridor», i una filosofia que s'acontenta amb les restes buides i abstractes d'allò que la professió científica encara no ha ocupat i que precisament per això esdevé per a ella objecte d'una activitat de segon grau. Però l'assaig s'ocupa amb allò que hi ha de cec en els seus objectes. Voldria fer esclatar, amb conceptes, allò que no entra en els conceptes o allò que revela, per les contradiccions en què aquests s'emboliquen, el fet que la xarxa de la seua objectivitat és mera cerimònia subjectiva. Voldria polaritzar l'opac, deslliurar les forces que s'hi troben latents. Malda per concretar el contingut determinat a l'espai i el temps; construeix la imbricació dels conceptes tal com es presenten, val a dir, imbricats en l'objecte mateix. L'assaig bandeja el dictat dels atributs assignats a les idees d'ençà de la definició del *Simposi*, «eternes en el seu ésser, no engendrades ni peridores, no subjectes a canvi ni a minva»; «un ésser per si mateix i per a si mateix, associat a una forma eternament única»; i tanmateix l'assaig no deixa de ser idea, perquè no capitula davant el pes de l'essent, no es doblega davant d'allò que simplement és. Però no ho mesura segons res d'etern, sinó més aviat segons un fragment entu-

siàstic de l'època tardana de Nietzsche: «Si diguem sí a un sol moment, diguem sí, amb això, no sols a nosaltres mateixos, sinó a tota l'existència. Perquè res no existeix per si mateix, ni en nosaltres ni en les coses; i si la nostra ànima ha vibrat i ressonat una sola vegada com una corda de felicitat, totes les eternitats havien calgut per menar a aquest esdeveniment, i en aquest únic instant de la nostra afirmació tota l'eternitat hi ha estat aprovada, redimida, justificada i afirmada.»[8] Tanmateix l'assaig es malfia d'aquesta justificació i afirmació. Per a la felicitat, que era sagrada per a Nietzsche, no en sap un altre nom que un de negatiu. Fins i tot les més altes manifestacions de l'esperit, que l'expressen, continuen essent alhora culpables de posar-hi entrebancs, mentre continuen essent mer esperit. Per això la llei formal més pregona de l'assaig és l'heretgia. Mitjançant la contravenció de l'ortodòxia del pensament es fa visible en la cosa allò que és secreta i objectiva finalitat de l'ortodòxia de mantenir invisible.

Traducció de Gustau Muñoz

1. Georg von Lukács, *Die Seele und die Formen*, Berlín 1911, p. 29. (Traducció catalana d'Artur Quintana: *L'ànima i les formes*, Barcelona, Edicions 62, 1984, p. 51.)
2. Vegeu Lukács, *loc. cit.*, p. 23 (trad. cat. cit., p 48): «L'assaig parla sempre d'una cosa preformada o en el millor dels casos d'una cosa preexistent; és propi, doncs, de la seva essència de mai no treure coses noves d'un buit no-res, però sí de posar en ordre coses que en un moment o altre foren vives. I com que l'assaig les ordena de nou, com que no forma res de nou a partir d'allò que està mancat de forma, s'hi troba també lligat i sempre ha de proclamar-ne la veritat, ha de trobar expressió per a llur essència.»
3. Lukács, *loc. cit.*, p. 5 i *passim*. (Trad. cat. cit., p. 38 i *passim*.)
4. Lukács, *loc. cit.*, p. 21. (Trad. cat. cit, p. 47.)
5. Descartes, *Philosophische Werke*, Leipzig, Buchenau, 1922, I, p. 15. (Traducció catalana de Pere Lluís Font: *Discurs del mètode*, Barcelona, Edicions 62, 1996, pp. 98-99.)
6. Max Bense, «Über den Essay und seine Prosa», *Merkur*, I (1947), 3, p. 418.
7. Bense, *loc. cit.*, p. 420.
8. Friedrich Nietzsche, *Der Wille zur Macht* (II), *Werke*, vol. X, Leipzig, 1906, p. 206, § 1032.